

УПРАВЛІНСЬКІ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ, СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

УДК 796.012.1:316.613.434

СИГАЛ Н. С., ШТЫХ В. А., АЛЕКСАНДРОВ Ю. В.

Харьковская государственная академия физической культуры

Агрессия в спортивной деятельности

Аннотация. Цель: проанализировать и обобщить теоретические и экспериментальные исследования проблемы агрессии в спорте. **Материал и методы:** метод теоретического, системного анализа и обобщения литературных источников, метод логических заключений и экспертных оценок. **Результаты:** показано, что проблема агрессии является одной из самых популярной в мировой и спортивной психологии. Спорт является удобной моделью для изучения агрессивного поведения человека. **Выводы:** проблема агрессии в спорте имеет практическое значение, так как многие тренеры и спортсмены считают агрессивность важным качеством для достижения успеха в различных видах спорта. Спортивные соревнования при контролируемых уровнях их проведения не влияют на агрессию.

Ключевые слова: психология, спорт, агрессия, соревнования, фрустрация, катарсис.

Введение. В последнее время особое внимание уделяется агрессии в спорте, считая его удобной моделью для изучения данного явления. Однако этот интерес имеет и практическое значение, так как многие тренеры и спортсмены считают агрессивность важным качеством для достижения успеха в спорте, тогда как большинство теоретиков чаще рассматривают негативные аспекты ее проявления [3; 15; 25]. Такое противоречие требует от спортивных психологов более внимательно и неоднозначно рассматривать такое явление, как агрессивность, которое имеет место в спортивной деятельности [2; 4; 9; 24].

Практическая значимость проблемы агрессии и агрессивности в спорте фактически недостаточно изучена в отечественной психологии, что и обусловило актуальность темы нашего исследования.

Цель исследования: проанализировать современное состояние проблемы агрессии в спортивной деятельности в свете современных теорий.

Материал и методы исследования: анализ литературных источников, метод теоретического, системного анализа и обобщения, метод логических заключений, метод экспертных оценок.

Результаты исследования и их обсуждение. Современные теории предполагают совершенно разные зависимости между спортом и агрессией. Согласно теории инстинкта, человек должен иметь какую-то возможность для выхода своей неизбежной агрессивности. Поэтому теория инстинкта рекомендует спорт как умеренно агрессивную деятельность для уменьшения агрессивных побуждений [5; 11; 23].

Сторонники теории социального научения, наоборот, считают, что если агрессию в спорте положительно подкреплять, то это усилит агрессивные привычки, уменьшая в то же время способность сдерживать, тормозить проявления агрессии [4; 10; 13]. Представление об устранении войн и уменьшении количества преступлений с проявлением насилия с помощью спорта весьма привлекательно при попытках оправдать большие затраты на развитие спорта, но требует экспериментальных доказательств. Точно так же теория инстинкта не смогла убедительно объяснить агрессивное поведение и рекомендации относительно того, чтобы дать выход агрессии через спорт, и представляются чересчур упрощенными. Поэтому

следует обратиться только к концепции социального научения и заново сформулированной гипотезе Фрустрация – Агрессия применительно к зависимости спорт – агрессия. Эта зависимость имеет два аспекта: эффект катарсиса и соревнование [4; 12; 20].

Представление о том, что акты агрессии снижают вероятность проявления агрессии в дальнейшем, кажется на первый взгляд правдоподобным.

З. Фрейд и другие психоаналитики подчеркивают большое значение эффекта катарсиса, часто объясняя им потребность человека очиститься от агрессивных тенденций [6; 25]. Результаты экспериментальных исследований в целом показывают, что агрессивное поведение в ряде случаев понижает дальнейшие проявления агрессии, а в ряде случаев – повышает [22; 24]. Одна из гипотез, примиряющих эти различия, утверждает, что катарсис возникает при инструментальной агрессии, но наступает после гнева или реактивной агрессии. Однако эта гипотеза чаще всего не подтверждалась экспериментально. В нескольких обзорах литературы по катарсису делается вывод, что в основе гипотезы катарсиса мало фактов, что теория социального научения может лучше предсказать агрессию [8; 11; 23].

К сожалению, роль спорта и физических упражнений как средств достижения катарсиса пока не была четко определена. Неясно, все ли виды спорта или только те, которые дают возможность проявлять агрессию, обладают катартическими свойствами. Кажется маловероятным, чтобы все виды спорта обладали неким мистическим свойством снимать агрессивные устремления. Неясно также, является ли катарсис следствием действительно проявляемой при занятиях спортом агрессии или же он наступает просто в результате активного выполнения физических упражнений [12; 16; 21].

Слишком часто агрессию приравнивают к энергичной двигательной деятельности в «контактных» видах спорта. Если спортсмен играет агрессивно (имея в виду высокую мотивацию), его называют агрессивным и многие его действия, выполненные с большим физическим напряжением, истолковываются как акты агрессии. Агрессивный игрок (высокая мотивация) ошибочно принимается за человека, совершающего агрессию.

Даже если физическая травма игроку А. и наносится случайно в результате агрессивного поведения

ігрока Б. (висока мотивація), то по визначенню це не агресія. Ігрок Б. повинен мати намір причинити травму ігроку А. Конечно, часто дуже важко визначити переднаміреність дій, але рішення в кожному випадку спорту судді відповідальні за розв'язання цього питання. Якщо суддя вважає, що спортсмен намірено допустив грубість, він суворо накарює його. Тому дуже сумнівно твердження, що спорт є зручним і корисним закладом суспільства для дозволу і заохочення агресії і актів насильства. Спорт звичайно ретельно контролюється і дає можливість людині досягати не причиняючи нікому шкоди результатів, енергійно беручи участь в руховій діяльності. Згідно з гіпотезою Фрустрація – Агресія, тільки передшляхові акти агресії вважаються катартичними, але в більш широкому сенсі катартичний ефект стосується до будь-якої дії, яка зменшує агресивні прагнення [17; 18; 24]. Тому важко відповісти на таке питання: виникає чи катартичний ефект при енергійному виконанні фізичних вправ?

Ріан А. А. [18], експериментуючи, викликав у випробуваних стан гніву за допомогою свого помічника. В результаті проведеного експерименту було зроблено висновок, що для розсерженої людини кращий спосіб знизити агресивні прагнення – це відвернутися до нього, хто викликає гнів. Він стверджує, що рухова діяльність не викликає катарсису. Останні дослідження показують наступне: в результаті інтенсивної рухової діяльності людина може стати більш піддається агресії, якщо він зіткнеться з її потенціальним стимулом [12; 14].

Інші дослідники провели експеримент, в якому половина учасників була сильно збудована фізичними вправами, а друга половина була в стані незначительного збудження [6; 19]. Сильно збудовані випробувані, розсержені помічником експериментатора, нанесли йому значно більше сильних ударів током, ніж випробувані, які перебували в стані незначительного збудження і були розсержені. Отримані результати прямо протилежні твердженню про те, що активні фізичні вправи можуть служити для зняття агресивної напруженості і таким чином викликати катарсис. Рухова діяльність підвищеної інтенсивності розглядається як залишкова активація, наявність якої в момент провокування до агресії значно полегшує зовнішнє проявлення агресивних реакцій. Це результат того, що людина приписує своє збудження факторам оточуючої середовища, таким чином, посилюються емоції, які зв'язані з цими факторами [4; 13; 24].

Іншим питанням, яке також представляє інтерес: чи спостереження насильства в спорті катартичним чи веде до більшого насильства? Р. Уолтерс (1966) переконливо доводить, що спостереження насильства не викликає катартичного ефекту, а посилює ймовірність проявлення агресії внаслідок вивчення через спостереження [17; 25].

Таким чином, спостереження за насильством в спорті, по-видимому, не зменшують агресивності глядачів, а посилює її ще більше. Дуже добре відомо, що випадки агресії серед глядачів часто відбуваються

за агресивним поведінкою серед ігроків. Висновок потрібно сказати, що даних для обґрунтування гіпотези катарсису взагалі і в області спорту, зокрема, дуже мало.

Агресія після попередньої агресії або виконання фізичних вправ в більшій мірі обумовлена заохоченням або покаранням за початкову агресію і факторами оточуючої середовища. Крім того, немає експериментального підтвердження того, що косвенне участь в агресії, спостереження агресії зменшує наступну агресію.

Спорт по визначенню має змагальний характер, а само змагання потенційно може стати джерелом фрустрації. Фрустрація настає тоді, коли виникає та чи інша перешкода цілеспрямованому поведінку. В ході змагань один учасник явно перешкоджає діям іншого. Обидва виграти не можуть, і поразка часто призводить до втрати почуття самоповаги. Вероятно, найважливішим джерелом гніву і наступної агресії є непрямою вплив негативні впливи на самоповагу людини, частіше за все через приниження або пониження його гідності [7; 11; 22].

Таким чином, змагання – частий джерело фрустрації, а фрустрація посилює ймовірність агресії. Підприємці теорії соціального навчання вже деякий час визнають це положення, часто використовуючи змагальні ситуації для управління фрустрацією, щоб можна було спостерігати проявлення агресивності.

Виникає питання, чи посилює змагання агресію? Здається, що посилює, але чи це насправді так? Експеримент свідчить про сильне вплив спорту, змагань на агресію.

Важким фактором в процесі змагань є те, чи програв спортсмен чи виграв. Одним з найбільш очевидних гіпотез про вплив змагань на агресію є положення про те, що програв породжує більш сильні агресивні прагнення, ніж перемога. Припускають, що, скорше за все, не само по собі змагання, а його результат викликає фрустрацію. Конечно, проміжні події в ході змагань також можуть викликати фрустрацію і посилювати ймовірність агресії [18; 21].

Іншими гіпотезами, які представляють логічною з точки зору переглянутої концепції Фрустрація – Агресія, є наступні:

- 1) фрустрація посилюється, якщо спортсмен програє приблизно рівно по силах супернику. Людина, не маючи можливості для перемоги, менше розчарований, ніж людина, який майже переміг, програючи;
- 2) чим більше перемога, тим сильніше фрустрація у переможця.

Значить, ймовірність агресії вище, якщо сили суперників приблизно рівні і перемога оцінюється дуже високо. Ці гіпотези потребують перевірки в природних умовах спортивної діяльності і в лабораторних умовах.

Висновки:

1. Представлені різні теорії і моделі агресивного поведінки людей в залежності від їх особистісних характеристик, так і від умов діяльності в різних соціальних умовах.

2. Показано, что спорт является удобной моделью для изучения агрессивного поведения человека в стрессогенных условиях.

3. Проблема агрессии в спорте имеет практическое значение. Спорт тщательно контролируется и дает возможность человеку добиваться не причиняющих никому вреда результатов, энергично участвуя в двигательной деятельности.

4. Во многих видах спорта, особенно в тех, где

допускается непосредственный физический контакт, необходимы различные формы контроля физической агрессивности.

Перспективы дальнейшего исследования. Результаты теоретического анализа о спортивной агрессии планируются использовать в системе практической физической, тактической и психологической подготовки спортсменов различных видов спорта.

Список использованной литературы:

1. Аликина Н. В. Принципы диагностики агрессивного поведения / Н. В. Аликина. – М., 2002. – 140 с.
2. Алфимова М. В. Психогенетика агрессивности / М. В. Алфимова, В. И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 112–122.
3. Бандура А. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М., 1999. – 512 с.
4. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль / Л. Берковиц. – М., 2001. – 512 с.
5. Бэррон Р. Агрессия / Р. Бэррон, Д. Ричардсон. – СПб.: Питер, 2000. – 352 с.
6. Вельдер Р. К вопросу о феномене подсознательной агрессивности / Р. Вельдер // Общественные науки и современность. – М., 1999. – № 3. – С. 183–190.
7. Гогунев Е. Н. Психология физического воспитания и спорта / Е. Н. Гогунев, Б. И. Мартынов // Учебное пособие для студентов высшего педагогического учебного заведения. – М.: Академия, 2000. – С. 288.
8. Дроздов А. Ю. Агрессивное поведение молодежи в контексте социальной ситуации / А. Ю. Дроздов // СоцИс. – 2003. – № 4. – С. 31–34.
9. Захаров М. А. Социология спорта: учебно-методическое пособие / М. А. Захаров; 2-е изд., перераб. и доп. – Смоленск: СГАФКСТ, 2008. – 216 с.
10. Ениколопов С. Н. Понятие агрессии в современной психологии / С. Н. Ениколопов // Прикладная психология. – 2001. – № 1. – С. 60–71.
11. Ильин Е. П. Психология спорта / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
12. Лалаянц И. Энергия агрессивности / И. Лалаянц // Семья и школа. – М., 2000. – № 6. – С. 20–21.
13. Лоренц К. Агрессия (так называемое зло) / К. Лоренц. – М.: Просвещение, 1994.
14. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта: Учеб. пособие / Л. И. Лубышева. – Москва: Академия, 2001. – 240 с.
15. Платонова З. Н. Агрессия как фактор адаптации подростков, занимающихся спортом / З. Н. Платонова // Спортивный психолог. – 2009. – № 3 (28). – С. 26–28.
16. Попов А. Л. Психология спорта / А. Л. Попов. – М., 1999. – С. 289.
17. Уэйнберг Р. С. Основы психологии спорта и физической культуры / Р. С. Уэйнберг, Д. Гоулд. – К.: Олимпийская литература, 1998. – 335 с.
18. Реан А. А. Изучение агрессивности личности / А. А. Реан // Психология изучения личности. – СПб., 1999. – С. 216–251.
19. Реан А. А. Социализация агрессии / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский // Социальная педагогическая психология. – СПб., 1999. – С. 36–43.
20. Румянцева Т. Т. Понятие об агрессивности в современной и зарубежной психологии / Т. Т. Румянцева // Вопросы психологии. – 1991. – № 1. – С. 81.
21. Сафонов В. К. Агрессия в спорте / В. К. Сафонов. – СПб.: СПбГУ, 2003. – 157 с.
22. Смирнова Т. П. Личностные факторы репрезентации агрессивного поведения у представителей различных психологических типов: дис. ... канд. психол. наук. / Т. П. Смирнова. – М., 2006. – 227 с.
23. Столяренко А. Е. Основы психологии / А. Е. Столяренко. – М., 1999. – С. 675.
24. Татаржицкий С. Е. Повышение эффективности соревновательной деятельности баскетболистов на основе коррекции агрессивных действий: дис. ... канд. пед. наук. / С. Е. Татаржицкий. – Хабаровск, 2003. – 147 с.
25. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия / З. Фрейд. – М.: Прогресс, 1993. – 458 с.
26. Чалдини Р. Агрессия / Р. Чалдини, Д. Кенрик, С. Нейберг. – СПб., 2002. – 343 с.

Стаття надійшла до редакції: 15.05.2014 р.
Опубліковано: 25.06.2014 р.

Анотація. Сігал Н. С., Штых В. А., Александров Ю. В. Агресія в спортивній діяльності. **Мета:** проаналізувати та узагальнити теоретичні й експериментальні дослідження проблеми агресії у спорті. **Матеріал і методи:** метод теоретичного, системного аналізу й узагальнення літературних джерел, метод логічних висновків і експертних оцінок. **Результати:** показано, що проблема агресії є однією з самих популярних у світовій і спортивній психології. Спорт є зручною моделлю для вивчення агресивної поведінки людини. **Висновки:** проблема агресії в спорті має практичне значення, оскільки багато тренерів і спортсменів вважають агресивність важливою якістю для досягнення успіху в різних видах спорту. Спортивні змагання при контрольованих рівнях їх проведення не впливають на агресію.

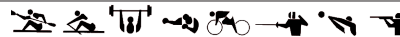
Ключові слова: психологія, спорт, агресія, змагання, фрустрація, катарсис.

Abstract. Sigal N., Shtyk V., Alexandrov U. Aggression in sports activity. **Purpose:** to analyze and ground theoretical and experimental researches of sports. **Material and methods:** method of theoretical analyses and systematization of literately sources, method of logical conclusions and expert estimation. **Results:** it is shown that problem of aggression is one of the most popular world and sportive psychology. Sport is a model for study of aggression behavior of human. **Conclusions:** the problem of aggression in sport is practical value as many coaches consider aggression behavior as important quality for gaining success in different kinds of sport. Sportive competitions under regulated levels of their holding have no impact on an aggression.

Keywords: psychology, sport, aggression, competitions, frustration, catarsis.

References:

1. Alikina N. V. Printsipy diagnostiki agressivnogo povedeniya [Principles of diagnosis of aggressive behavior], Moscow, 2002, 140 p. (rus)
2. Alfimova M. V., Trubnikov V. I. Voprosy psikhologii [Questions of Psychology], 2000, vol. 6, pp. 112–122. (rus)
3. Bandura A., Uolters R. Podrostkovaya agressiya [Teenage aggression], Moscow, 1999, 512 p. (rus)

4. Berkovits L. Agressiya. Prichiny, posledstviya, kontrol [Aggression. Causes, Consequences and Control], Moscow 2001, 512 p. (rus)
5. Beron R., Richardson D. Agressiya [Aggression], Saint Petersburg, 2000, 352 p. (rus)
6. Velder R. Obshchestvennyye nauki i sovremennost [Social Sciences and Modernity], Moscow 1999, vol. 3, pp. 183–190. (rus)
7. Gogunov Ye. N., Martyanov B. I. Uchebnoye posobiye dlya studentov vysshego pedagogicheskogo uchebnogo zavedeniya [Textbook for students of higher educational institutions], Moscow, 2000, pp. 288. (rus)
8. Drozdov A. Yu. Sotsls [the Socis], 2003, vol. 4, pp. 31–34. (rus)
9. Zakharov M. A. Sotsiologiya sporta [Sociology of Sport], Smolensk, 2008, 216 pp. (rus)
10. Enikolopov S. N. Prikladnaya psikhologiya [Applied psychology], 2001, vol. 1, pp. 60–71. (rus)
11. Ilin Ye. P. Psikhologiya sporta [Sports Psychology], Saint Petersburg, 2008, 352 p. (rus)
12. Lalayants I. Semya i shkola [Family and School], Moscow, 2000, vol. 6, p. 20–21. (rus)
13. Lorents K. Agressiya (tak nazyvayemoye zlo) [Aggression (so-called evil)], Moscow, 1994. (rus)
14. Lubysheva L. I. Sotsiologiya fizicheskoy kultury i sporta [Sociology of Physical Education and Sports], Moscow, 2001, 240 p. (rus)
15. Platonova Z. N. Sportivnyy psikholog [Sports Psychologist], 2009, vol. 3 (28), p. 26–28. (rus)
16. Popov A. L. Psikhologiya sporta [Sports Psychology], Moscow, 1999, p. 289. (rus)
17. Ueynberg R. S., Gould D. Osnovy psikhologii sporta i fizicheskoy kultury [Basic Psychology of Sport and Physical Culture], Kyiv, 1998, 335 p. (rus)
18. Rean A. A. Psikhologiya izucheniya lichnosti [Study of personality psychology], Saint Petersburg, 1999, pp. 216–251. (rus)
19. Rean A. A., Kolominskiy Ya. L. Sotsialnaya pedagogicheskaya psikhologiya [Social educational psychology], Saint Petersburg, 1999, pp. 36–43. (rus)
20. Rumyantseva T. T. Voprosy psikhologii [Questions of Psychology], 1991, vol. 1, p. 81. (rus)
21. Safonov V. K. Agressiya v sporte [Aggression in sport], Saint Petersburg, 2003, 157 p. (rus)
22. Smirnova T. P. Lichnostnyye faktory reprezentatsii agressivnogo povedeniya u predstaviteley razlichnykh psikhologicheskikh tipov: dis. ... kand. psikhol. nauk. [Personal factors of aggressive behavior in representation from different psychological types: PhD diss.], Moscow, 2006, 227 p. (rus)
23. Stolyarenko A. Ye. Osnovy psikhologii [Basic Psychology], Moscow 1999, p. 675. (rus)
24. Tatarzhitskiy S. Ye. Povysheniye effektivnosti i srovnovatelnoy deyatelnosti basketbolistov na osnove korrektsii agressivnykh deystviy: dis. ... kand. ped. nauk. [Improving the efficiency of competitive activity on the basis of the correction basketball aggressive actions: PhD diss.], Khabarovsk, 2003, 147 p. (rus)
25. Freyd Z. Po tu storonu printsipa udovolstviya [Beyond the Pleasure Principle], Moscow, 1993, 458 p. (rus)
26. Chaldini R., Kenrick D., Neyberg S. Agressiya [Aggression], Saint Petersburg, 2002, 343 p. (rus)

Received: 15.05.2014.

Published: 25.06.2014.

Сигал Наталія Семенівна: к. б. н., доцент; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Сигал Наталья Семеновна: к. б. н., доцент; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Natalia Sigal: PhD (Biology), Associate Professor; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivskaya str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

E-mail: natsigal@mail.ru

Штых Вікторія Анатоліївна: к. б. н., доцент; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Штых Виктория Анатольевна: к. б. н., доцент; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Viktoria Shtykh: PhD (Biology), Associate Professor; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivskaya str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

E-mail: tori2008_68@mail.ru

Александров Юрій Васильович: к. психол. н., доцент; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Александров Юрий Васильевич: к. психол. н., доцент; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Yuriy Alexandrov: PhD (Psychology), Associate Professor; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivskaya str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

E-mail: ALEKS251053@mail.com

Бібліографічний опис статті:

Сигал Н. С. Агрессия в спортивной деятельности / Н. С. Сигал, В. А. Штых, Ю. В. Александров // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – № 3. – С. 86–89. dx.doi.org/10.15391/snsv.2014-3.017

